

הארות: מקומו של 'רוגוזין מגדל-העמק' על רקע חידושי החינוך בעולם; הצעה למסגרת ניתוח ותכנון של ביה"ס על סמך עקרונותיו של א' אורן ז"ל

יובל דרור

א

שני המאמרים על ייחודו של ביה"ס אורט רוגוזין, הממשיך להתנהל ברוחו של אברהם אורן ז"ל, הטיבו לתאר את מפעל חייו. המאמר הראשון, של הרץ-לזרוביץ, פריאל ואורן ז"ל מבוסס על עבודת המאסטר של אורן, שבדקה לעומקם את היישום של עקרונות ביה"ס בשנות השבעים וכראשית השמונים. העבודה השניה היא 'חקר מקרה' מצומצם יותר שערכה גילה קיין, בוגרת ביה"ס ועתה מורה בו, שנעשתה במסגרת לימודי התואר הראשון בחטיבה האוניברסיטאית (אונ' חיפה) שבאורנים. קיין, במסגרת 'שיעור מחקר' שהכינה בהדרכת, הביאה ראיונות עם המנהל ונציגי המורים והתלמידים, כדי לבדוק את המשך יישום עקרונותיו של אורן ז"ל בביה"ס במחצית הראשונה של שנות התשעים. למאמר המקיף יותר ולעבודה, המביאה מעין 'צילום מצב' כיום, בחרתי להוסיף שתי הארות אקטואליות. הלכות דווקא מהתאוריה החינוכית: ציון מקומו של 'רוגוזין מגדל-העמק' בקונטקסט חינוכי כללי, והצעה למסגרת-ניתוח של ביה"ס המבוססת על עקרונותיו של אורן ז"ל. בכך אחתום את החלק בספר העוסק ישירות בביה"ס.

חשיבותו של אורט רוגוזין במגדל-העמק כמפעל החיים החינוכי של אברהם אורן ז"ל פורטה בשני המאמרים הקודמים, אך כדאי להקיש ממנה אל בתה"ס בישראל ובעולם בכלל. המלצות מפורטות להכנת הנוער האמריקאי למאה העשרים ואחת כלולות בדו"ח מפורט של מכון קרנגי היוקרתי בניו-יורק, שהתפרסם ב-1989: Turning Points: Preparing American Youth for the 21st Century. Carnegie Council on Adolescent Development: Carnegie Corporation of New York, June 1989. תקצירו הובא ע"י פרופ' שלמה שרן ב'הד-החינוך', ס"ד/ד, דצמבר 1989, עמ' 11. בחינת הנעשה ברוגוזין מגדל-העמק על רקע המלצות אלה מבהירה את ייחודו של ביה"ס בקונטקסט אוניברסלי.

1. להקים 'קהילות לומדות' קטנות שבהן ניתן לפתח יחסים יציבים, קרובים, בעלי כבוד הדדי בין התלמידים והמבוגרים.
- ברוגוזין מגדל-העמק אכן הוקמו קהילות כאלה במסגרות פורמליות ובלתי-פורמליות מגוונות, וזאת בבי"ס מקיף המונה למעלה מאלף ומאתיים תלמידים.
2. ללמד על-פי תכנית לימודים גרעינית (בעלת אופי אינטגרטיבי) המחנכת תלמידים להיות יודעי ספר ומדע.
- נסיגות כאלה מצויים בתכניות החינוך והקהילה של ביה"ס, אך חסרים בתכנית הלימודים הבסיסית.
3. להבטיח הצלחה לכל התלמידים באמצעים שונים.
- רוגוזין מגדל העמק מצא את דרכו הייחודית להבטחת האינטגרציה בביה"ס, המלווה בהצלחה בקנה מידה ארצי בבחינות הבגרות.
4. לייפות את כוחם של המורים והמנהלים לקבל החלטות לגבי תכנית הלמידה של התלמידים.
- מקומם המרכזי של המורים באמצעות צוותיהם ובעלי התפקידים החינוכיים מאפשר להם את הגמישות הלימודית הנחוצה לגבי תלמידיהם.
5. לקשור מחדש את המשפחות לחינוך הנוער ע"י קשר ממשי לנעשה בבית הספר.
6. לקשור את בתי הספר לקהילות ע"י שותפויות עם מוסדות הקהילה. מעורבות ההורים בבית הספר והקהילתיות של רוגוזין מגדל-העמק הם חלק בלתי-נפרד מביה"ס, בדרך של קשרים דו-סטרניים ובעיקר ע"י חינוך לשרותים בקהילה.
- שתי המלצות נוספות בדו"ח קרנגי 1989: לאייש את צוות מורי חטיבות הביניים במורים שהוכשרו במיוחד ולקדם את הבריאות הגופנית של בני הנוער — לא נבדקו לעומקן במסגרת שתי העבודות שהובאו על ביה"ס, אך נראה שביה"ס עומד גם בהן.
- מכל המומלץ לעיל עולה, איפוא, שביה"ס המקיף אורט רוגוזין נמצא זה העשור השלישי בדרך החינוכית הנכונה והוא ראוי ללימוד ולהערכה גם מעבר לקנה-המידה הישראלי (להרחבת סוגיות אלו ראה מאמרו של פרופ' שרן בספר זה, הדן ב'חידושים בחינוך התיכוני בארה"ב').

ב.

מקומו של רוגוזין מגדל-העמק בקונטקסט חינוכי כללי — להתייחסות תאורטית אך מעשית נוספת: מסגרת ניתוח ותכנון מכלילה, על סמך מפעלו של אורן ז"ל וייחודו של ביה"ס. מסגרת זו יכולה לתרום לניתוח ולתכנון בת"ס בכלל, ועל-סודיים בפרט. חמשת עקרונותיו של אורן ז"ל באני מאמין של רוגוזין מגדל-העמק עמדו במרכזן של שתי העבודות הקודמות שדנו בביה"ס: אינטגרציה בביה"ס; שותפות ופתיחות בין כל מרכיבי ביה"ס; חינוך חברתי-ערכי השווה למטרות הלימודיות; ביה"ס כגורם פעיל ומפעיל בקהילה; מרכזיות הצוות החינוכי בביה"ס, שליחותו וייעודו. המשותף לחמישה אלה הוא ריבוי 'מסגרות' הלימוד והחינוך מתד, והתייחסות ל'קהילה' בכל מישורה מאיך:

מקהילת הכיתה, השכבה וכלל ביה"ס, עבור לקהילת היישוב על כל מרכיביה — וממנה לקהילת הלאומית והעולמית, המתבטאת בעיסוק הקבוע באקטואליה במסגרות שונות של ביה"ס.

את המסגרות השונות ניתן למיין, בעקבות מדיניות משרד החינוך והתרבות, ל'פורמליות', ל'בלתי-פורמליות' (תנועות הנוער ומסגרות קהילתיות שונות) ול'בלתי פורמליות למחצה' (מסגרות חברתיות-ערכיות בתוך ביה"ס, שאינן חלק מהלימוד הפורמלי). המושג 'קהילה' נחלק לקהילת ביה"ס, לקהילת היישוב ולקהילת הלאום והעולם. שני הממדים הללו — מסגרות הפעולה ומעגלי הקהילה — מרכזיים ביותר בכל ביה"ס; ה'הצטלבות' ביניהם חשובה, שכן ע"פ התפיסה הנכונה ב'רוג'וזין מגדל העמק', הלימוד מעורב בחינוך במיגוון מסגרות פורמליות ובלתי-פורמליות בתוך ביה"ס ומחוץ לו — וביה"ס עוסק בקהילותיו שלו, בקהילת מגדל-העמק ובקהילת מדינת ישראל, העם היהודי והעולם כולו. הטבלא הדר-ממדית המוצעת תראה כך, בהתייחסה בעיקר להיבטים החברתיים-חינוכיים של ביה"ס (ניתן לפרטה ולהוסיף עליה עוד ועוד):

מסגרות הפעולה של בית-הספר	חינוך פורמלי:	חינוך ב"פ למחצה ומשלים (בביה"ס):	תנועת הנוער וקשריה לביה"ס
'קהילתיות' הלימוד והחינוך בביה"ס:	עידוד הדין וההקשבה במסגרות לימודיות שונות;	חבה"י ומוסדותיה בכיתות ובביה"ס; עבודה/עמלנות —	חבה"י ומוסדותיה בקבוצות ובמוסד הבלתי פורמלי
ה'קהילה הקרובה' — בין אדם לחברו בכיתה (וב'קבוצה החינוכית' הבלתי פורמלית) —	טיפול עזרה הודיתי בלימודים; דגש אישי ובין-אישי בלמידה עצמית,	שירותי ניקיון ומטבח עצמיים; גינה, משק חי ומטבח ביה"ס; מלאכות — באירגון חברתי עצמי מלאכות שונים).	בכללותו (כולל עבודה בגינה, משק-חי ואף סוגי מלאכות שונים).
וב'קהילת' בית-הספר (ומוסד החינוך הבלתי פורמלי)	קבוצתית/שיתופית ובין-תחומית; דרך לימוד פעלתנית ובלתי פורמלית; אישיות המורה ויחסיו עם התלמיד כמודל חיקוי;	יחד עם לימוד עיוני; אוירה, 'תכנית' לימודים סמויה ואקלים ביה"ס [המאפיינים הראשוניים והבלתי פורמליים של ביה"ס]	אוירה, אקלים ומאפיינים ראשוניים ובלתי פורמליים.

תכנים מוסריים וערכיים מנקודת ראות אישית, בין-אישית וקבוצתית מצומצמת; גישות/תאוריות ותהליכי יישום הנוגעים לפרט ולקשרים בין-אישיים וקבוצתיים קרובים

מסגרות הפעולה של בית-הספר	חינוך פורמלי:	חינוך ב"פ למחצה ומשלים (בביה"ס):	תנועת הנוער וקשריה לביה"ס
ה'קהילה' המקומית: השכונה, היישוב וכו'	לימוד היישוב/האזור; דיון כיתתי/	השתתפות בפעילויות מקומיות; מעורבות ההורים ומוסדות המקום בקביעת סדרי החינוך הבלתי-פורמלי למחצה / המשלים	השתתפות חניכים ומדריכי תנועה בפעילויות מקומיות; מעורבות ההורים ומוסדות המקום בפעילות תנועתית
ה'קהילה' הרחוקה (המדינה, הלאום, העולם)	דגשים ערכיים בתכנית הלימודים בפרט בתחומי הרוח והחברה; לימוד ערכי מכוון (מולדת, תולדות העם/תחיה לאומית); תנועות חברתיות בין-לאומיות; שיעורי אקטואליה לאומית ובין-לאומית	ציון טקסי של חגים וימי זיכרון, סמלים ודגלים (לאומיים וחברתיים-מעמדיים); סמינרים ופעילויות עיוניות ומעשיות שונות באתרים בעלי משמעות לאומית ובין-לאומית מחוץ לבית-הספר; שיחות אקטואליה לאומית ובין-לאומית	השתתפות חניכים ומדריכים בפעילות לאומית ובין-לאומית (הפגנות, מגביות, ימי עיון ואבל) ציון טקסי, סמינרים ופעילויות שונות — כנ"ל; שיחות אקטואליה לאומית ובין-לאומית
הדגשת תכנים מוסריים וערכיים בכל הנ"ל מנקודת הראות הלאומית והבין-לאומית; גישות/תאוריות ותהליכי יישום הנוגעים לפרט ולקשריו הלאומיים והבין-לאומיים			

בי"ס שרוצה ללמד ולחנך חייב לנצל לשם כך את כל המסגרות הפורמליות והבלתי פורמליות העומדות לרשותו, בתוך ביה"ס אך גם מחוץ לו — ובו בזמן עליו לעסוק בכל ה'קהילות' המקיפות את התלמיד. כדי להגיע לכך עליו לנתח את המצב הקיים באמצעות הכלי המוצע (ופירוטיו כמידת הנדרש) — ולתכנן את המצב הנשאף בהתאם לכך. ניתוחן של פעילויות ביה"ס בטבלא דו-ממדית, המייצגת את המסגרות והקהילות כאחד יכול ללמד על המצב הקיים — ובו בזמן לשמש מכשיר לתכנון פעילויות לימודיות חינוכיות טובות ומקיפות יותר בעתיד. אם ביה"ס חסר פעילויות במסגרת זו או אחרת — יוכל להשלימן,

כשם שהזנחתה של 'קהילה' זו או אחרת תוכל למצוא את תיקונה באמצעות תכנון הולם. הטבלא הדו-ממדית המוצעת לעיל כבר נוסתה על ידינו במחקר היסטורי אחר (יובל דרור (1994) החינוך החברתי-ערכי ב'זרם העובדים' 1921–1948, אוניברסיטת תל-אביב). היא מוצעת כאן ככלי עזר לניתוח ולתכנון בכל בי"ס שהוא, ובפרט בי"ס על-יסודי (הכולל חטיבת-ביניים ו/או חטיבה עליונה), שלתלמידיו הבוגרים יותר קשר הדוק ומשמעותי יותר עם הנעשה ביישובם. על ביה"ס להתאים כלי זה, לפרטו ולהוסיף עליו ע"פ צרכיו הייחודיים.

מודלים חינוכיים שונים יכולים לסייע לניתוח ו/או לתכנון בתנאי שיתמצתו את העיקר. המלצות דו"ח קרנגי והצעתנו להתמקדות ב'מסגרות הפעולה' וב'מעגלי הקהילה' שבהם עוסק ביה"ס נועדו להראות את העיקר שבמפעל חייו של אורן ז"ל ברוגוזין מגדל-העמק, ולהצביע כיצד ניתן ללמוד וליישם ממנו גם בבתי-ס אחרים.